

”Hva gjorde du under krigen far?” Om NS-barnas vanskelige forhold til sine fedre.

”What did you do in the war dad?” On the troubled relationship of Norwegian NS-children with their fathers.

Baard H.Borge, cand.polit. Universitetet i Bergen 1992, førsteamanuensis ved Høyskolen i Harstad baard.borge@hih.no

Abstract: In the following, the interplay between political and psychological phenomena is discussed on the basis of a real-life example and new survey data. What impact did it have on the paternal relationship of Norwegian NS-children that their fathers chose “the wrong side” during the war, and how may individual variation be accounted for? In the survey, respondents’ relationship with father was measured by using the Paternal bonding instrument (PBI). Results suggest that father’s fatal war-time choice often made his children more ambivalent towards him, but also indicate considerable in-group variation. As regards the statistical causes of variation, variables related to father’s NS-past appear important but also standard, psychological factors such as father’s personality, in-family conflict or harmony, and degree of intimacy and openness vis-à-vis parents.

Keywords: Nazi children, NS, parental bonding, attachment.

Sammendrag: Artikkelen drøfter, på basis av et eksempel fra virkeligheten og nye data, hvordan en politisk handling kan virke inn på psykologiske forhold. Hvilken betydning fikk det for NS-barnas relasjon til far at han valgte ”feil” under krigen? Og hvordan kan vi forklare individuell variasjon i deres forhold til fedrene? I en survey blant NS-barn ble farsforholdet belyst ved hjelp av Parental bonding instrument (PBI). Data kan tyde på at fars fatale valg ofte har gjort relasjonen til ham mer ambivalent, men viser samtidig at det er betydelig variasjon innen gruppen. Den statistiske analysen av variasjonens årsaker viser at denne korrelerer med variabler som knytter seg til fars NS-fortid, men også med allmenne, psykologiske faktorer som fars personlighet, forekomsten av konflikt samt graden av nærhet og åpenhet i barndomshjemmet.

Introduksjon

Tema for denne artikkelen er samspillet mellom politikk og psykologi. Vi skal ta for oss et eksempel fra nyere norsk historie, som viser hvordan en politisk handling kan virke inn på psykologiske forhold (jfr.Lavik og Sveaas 2005:18-19). Formålet er, ved hjelp av nye surveydata, å analysere norske NS-barns forhold til til sine fedre. Foreldrene er som kjent barns viktigste tilknytnings- og identifiseringsobjekter (Bunkholdt 1994:172 f; Berenson, Crawford og Cohen 2005). Hvilken betydning fikk det for relasjonen til far at han valgte ”feil” under krigen? Når vi konsentrerer oss om fedrene skyldes det at mannen vanligvis var det eneste, eller det primære NS-medlemmet i en familie (Dahl, Hagtvet og Hjeltnes 1990:167). Hvis vi forutsetter at NS-medlemskapet har hatt innflytelse på barnas forhold til foreldrene, burde det spesielt gjelde farsrelasjonen.

Tilnærmingen vi har valgt kombinerer statsvitenskap, psykologi og historie; tre disipliner som alle hører hjemme innenfor det løst definerte fagfeltet som kalles politisk psykologi (Lavik og Sveaas 2005). I psykologien står foreldre-barn relasjonen sentralt (Maccoby 1992:1015), og flere måleinstrumenter er utviklet for å studere den (Bunkholdt 1994:221; Parker 1990; Bergevin, Bukowski og Miners 2003:403-404). Vi skal i den empiriske analysen benytte et standardmål kalt ”Parental Bonding Instrument” (Parker, Tupling og Brown 1979; Parker 1990).

Parental Bonding Instrument (PBI)

Denne testen, som er mye brukt og tilfredsstillende vanlige krav til validitet og reliabilitet, måler voksne menneskers subjektive erindringer om foreldrene (Parker 1990; Major 1996:108-109)¹. PBI bygger på at det er en viss stabilitet i måten foreldre opptrer på over tid. Og dessuten på at viktige egenskaper ved deres atferd overfor barn kan fremstilles som to dimensjoner: ”omsorg” og ”kontroll” (Parker 1990:281).

Omsorgsdimensjonen går fra varme, empati og nærhet - til emosjonell kulde, likegyldighet og vanskjøtsel. Kontrolldimensjonens ene ytterpunkt er en kontrollerende eller overbeskyttende foreldrestil, mens motsatsen er foreldre som gir rom for uavhengighet og selvstendige avgjørelser (Canetti 1997). I PBI-testen, som gir en skåre for hver dimensjon, tar deltakeren stilling til 25 påstander, alle med fire svaralternativer, om hver av foreldrene. Svarene avgis ut fra hvordan den spurte husker sine 16 første leveår. Basert på om en persons PBI-skårer ligger over eller under gjennomsnittene i fordelingen kan relasjonen til far eller mor kategoriseres som en av fire typer, slik tabell 1 viser (jfr.Parker et al 1979):

Tabell 1. Fire typer foreldrerelasjon basert på PBI-skårer

	LOW CONTROL	HIGH CONTROL
LOW CARE	Absent or weak bonding	Affectionless control
HIGH CARE	Optimal bonding	Affectionate constraint

Et godt og nært forhold (optimal bonding) kjennetegnes av en høy "care"-skåre kombinert med en lav verdi på "control"-dimensjonen. De øvrige tre kategoriene i tabell 1 viser alle til mindre ideelle fars- eller morsrelasjoner, ettersom de innebærer lite omsorg (følelseskulde) og/eller en kontrollerende foreldrestil (Parker 1990:281). Både "low care" og "overprotection" antas, hver for seg eller i kombinasjon, å disponere for redusert psykisk velvære senere i livet (op.cit.; Alnæs og Torgersen 1992).

Vår avhengige variabel, farsforholdet, vil altså bli belyst av PBI. Men dette målet bør ses i sammenheng med de to begrepene tilknytning og identifisering, som også brukes for å karakterisere barns foreldrerelasjoner. Tilknytning (attachment) betegner i psykologien det emosjonelle båndet mellom barn og foreldre (eller andre nære omsorgspersoner) som barn demonstrerer i form av nærhetssøking og protest ved atskillelse (Bjerke og Svebak 1997:161).

Selv om det vil være individuelle forskjeller i tilknytningens kvalitet og intensitet (op.cit.164), vil nesten alle barn utvikle slike bånd (Bunkholdt 1994:173). Tilknytning henger igjen sammen med identifisering, som betyr at barn tar etter atferd og holdninger hos personer de har et følelsesmessig forhold til (op.cit.:187,238). Barn begynner tidlig å identifisere seg med foreldrene og bruke dem som rollemodeller (op.cit.238). Som oftest vil en viss grad av identifisering fremkomme selv i de vanskeligste foreldre-barn relasjoner (Berenson et al 2005:297).

I vår analyse bruker vi PBI-resultatene som indikator på kvaliteter ved farsforholdet. PBI måler per definisjon ikke barns grad av tilknytning og identifisering, men foreldrestil. Det er ikke desto mindre nær forbindelse mellom et barns oppfatning av foreldrenes atferd og forholdet til dem.³ Både "bonding" og "attachment" brukes for å betegne foreldre-barn relasjonen (jfr. Nickell, Waudby og Trull 2002). En foreldrestil preget av kjærlighet, respekt og klare grenser vil styrke barnets tilknytning til, og identifisering med foreldrene (Bunkholdt 1994:173, 238; Bergevin et al 2003:404). Et barn kan også identifisere seg med ukjærlige foreldre (Bunkholdt 1994: 238; Berenson et al 2005:297), men den emosjonelle tilknytningen vil da bli utrygg.

Problemstillinger

I analysen skal vi, ved hjelp av egeninnsamlede surveydata, forsøke å besvare to empiriske spørsmål. 1) For det første: Hvilken innvirkning hadde NS-medlemskapet på barnas forhold til far, målt ved hjelp av PBI? Her prøver vi å undersøke om farsrelasjonen deres virkelig ble påvirket av NS-medlemskapet, og om den i så fall ble dårligere eller bedre. Dernest skal vi se hvor stor variasjon det er innenfor gruppen. I analysen av de to PBI-variablenes sentraltendens og spredning skal vi for øvrig sammenlikne med data om barn av tidligere konsentrasjonsleirfanger og motstandsfolk (Major 1996). 2) Det andre spørsmålet empirien skal belyse er hvordan vi statistisk kan forklare variasjonen i NS-barnas PBI-svar. Her skal vi, gjennom en induktiv tilnærming, finne ut hvilke variabler som korrelerer signifikant med den enkeltes PBI-skårer og plassering i PBI-kvadranten.

Dataene våre stammer fra en survey gjennomført i 2001, hvor 376 NS-barn født mellom 1928 og 1971 ga variert informasjon om seg selv og sine foreldre. Deltakerne ble bedt om å fylle ut PBI-testen, men fikk også flere spørsmål om hvordan de vurderte NS-medlemskapets betydning for sitt forhold til faren. Utgangspunktet for analysen er tredelt: 1) Vi forutsetter at NS-medlemskapet ofte – mer eller mindre bevisst - har hatt betydning for barnas forhold til far. 2) Dernest formoder vi at NS-faktorens virkning lar seg avlese på et psykologisk måleinstrument som PBI. 2) Og for det tredje tenker vi oss at variasjonen i PBI-skårer vil korrelere med variabler som direkte eller indirekte knytter seg til fars NS-fortid.

Selv om vi her fokuserer på fars NS-medlemskap som en formodentlig viktig årsaksfaktor, benekter vi ikke at også andre variabler vil virke inn. Psykologien anfører en rekke årsaker til at graden av tilknytning mellom barn og foreldre bestandig vil variere (Bunkholdt 1994:173 f.; Bjerke og Svebak 165). Flere slike variabler, som hvor engasjert far er i forhold til barna (Pleck og Masciadrelli 2004), vil ha selvstendig innflytelse eller virke i samspill med NS-faktoren.

På bakgrunn av den historiske konteksten og psykologisk teori kan det tenkes atskillige grunner til at fars NS-tilslutning fikk betydning for barnas oppfatning av, og tilknytning til ham. Før vi formulerer hypoteser om sentraltendens og spredning og peker på variabler som kan tenkes å forklare individuell variasjon, skal vi som utgangspunkt for den kvantitative analysen antyde hvorfor, og hvordan NS-medlemskapet kan ha påvirket relasjonen.

Farsforholdets kontekst

Har følt at hans NS-fortid og ikke minst fravær (-) fra jeg var 5 til 9 år har lagt en skygge over vårt forhold (mann, f.1940).

”Nasjonal Samling” (NS) var et norsk, nazistisk parti som gjennom å samarbeide med tyskerne oppnådde å bli en maktfaktor i det okkuperte Norge. Allerede høsten 1940 ble NS gitt kontroll over statsapparatet og begynte å omdanne samfunnet, uten hensyn til at den såkalte ”Nyordningen” var uønsket av nordmenn flest. For de 55 000 som var innom NS i krigsårene skulle medlemskapet få en rekke uintenderte konsekvenser, kanskje ikke minst for relasjonen til deres egne barn.

I den sammenhengen, hva betød det at barna vokste opp med en far brennemerket som nazist og landsviker (jfr.Borge 2009)? Klarte de som barn å danne seg et positivt bilde av ham, og klarte de siden å beholde det? Tendenser til stigmatisering av NS-folk og deres familier viste seg allerede sommeren 1940, og ble senere forsterket av Hjemmefrontens oppfordringer om å ”fryse ut” alle partimedlemmer. At eksilregjeringen i London kriminaliserte NS-medlemskapet og betegnet det som landsvik, bidro også til kollektiv stemping. Etter krigen ble tidligere NS-folk verken tilgitt eller glemt av samfunnet. De hadde valgt ”feil” og sto derfor utenfor det nye fellesskapet som bygget på at nordmenn nærmest unisont hadde avvist nazismen (Borge 2002:251-252).

Diskriminering av tidligere NS-folk forekom lenge etter 1945, blant annet på arbeids- og boligmarkedet (Larsen 1998:1555). Barn av NS-medlemmer var både under og etter krigen utsatt for assosiativ stigmatisering (Borge 2009), en erfaring som kan hemme barns naturlige tilbøyelighet til å identifisere seg med sine foreldre og deres positive egenskaper (Aronson 1996:431). En hel del NS-barn opplevde for øvrig at andre eksplisitt ba dem ta avstand fra foreldrene (Borge 2009): ”Å si at vi var NS-barn (-) var å be om kjeft inntil vi hadde avsverget far og mor” (Klüwer 1998). Det oppsto dermed en konflikt mellom deres foreldrelojalitet og krav fra omgivelsene (jfr.Davis 2000:42; Poulin 1986). Normalt er barn utpreget lojale mot sine foreldre (Boszormenyi-Nagy og Spark 1994) og har selv langt oppe i tenårene en tendens til å idealisere dem (Berenson et al 2005:297).

Barnas relasjon til far ble ganske sikkert påvirket av NS-stigmaet, men trolig også av andre følger hans veivalg bragte med seg. Et stort antall barn opplevde i 1945-1946 at faren brått ble tatt fra dem (Borge 2002:101 f.). Allerede i frigjøringsdagene ble nesten ½ av alle NS-folk arrestert, og internert for kortere eller lengre tid. Siden fulgte Rettsoppgjøret, der omkring 20 000 fikk fengselstraff. Forhenværende NS-medlemmer sonet i norske fengsler

helt til 1957. I psykologien er det kjent at brudd på kontinuitet i form av langvarig atskillelse fra en omsorgsperson kan innvirke negativt på barnets tilknytning til ham eller henne (Bunkholdt 1994:181).

Her skildrer en tidligere NS-mann (f.1909) hvordan sønnen (f.1944) reagerte på å bli skilt fra ham like etter krigen: ”Jeg ble tatt bort fra eldstegutten da han hadde lært meg å kjenne. Så sent som i 1953-1954 kunne han våkne opp om natten, fåre opp og undres om jeg var til stede” (Larsen 1972). Ofte erfarte NS-barn også at far skiftet væremåte som følge av fengsling og svikerstempel (Borge 2002: 169). En mann (f.1940) forteller at faren gikk fra å være en snill og omgjengelig person til å bli kynisk, brutal og desillusjonert. Foreldres personlighet, altså det karakteristiske ved dem som individer (jfr.Bunkholdt 1994:162) vil selvsagt prege interaksjonen med barna (jfr.Maccoby 1992: 1014; Kvello 2006).

For atskillige familier medførte frigjøringen ellers at hovedforsørgers inntekt forsvant (Borge 2002:120). Mange NS-folk mistet jobben på dagen. Familiens situasjon ble ytterligere vanskeliggjort av at eks-medlemmene ble idømt anselige bøter og erstatningskrav. Atskillige fikk dårlig økonomi og redusert evne til å sørge for barna: ”Vi mistet jo alt vi hadde av penger, så det ble et stort problem, da det var meningen å bruke disse pengene til videre utdanning for min sønn. Alt dette måtte innstilles” (NS-mann f.1898, Larsen 1972). Studier av familier der mannen blir arbeidsledig tyder på at især eldre barns forhold til far kan forverre seg fordi de klandrer ham for at levestandarden ikke kan opprettholdes (Ortiz og Farrell 1993).

NS-medlemskapets uforutsette konsekvenser kunne også påvirke familiens indre liv, i form av konflikter omkring fars NS-medlemskap. Konflikt kunne oppstå mellom foreldrene: ”Han og mor kranglet en god del om krigen” (mann, f.1941) eller mellom faren og barna: ”Skjelling og smelling på grunn av min manglende evne til å forstå hans situasjon før og under krigsutbruddet” (mann, f.1956). At den sistnevnte formen for konflikt kunne være en belastning for barnas forhold til far gir seg selv. Men også konflikt mellom foreldre kan skade barns relasjon til dem (Cummings, Goeke-Morey og Raymond 2004:199). Og forholdet til far, hvis handlemåte her var konfliktens årsak, antas ofte å være det mest sårbare (op.cit.; Lamb og Lewis 2004:273)

Et siste eksempel på en følge av fars NS-tilslutning som kan ha innvirket på relasjonen er tendensen til ”frimureri” blant forhenværende NS-folk. Som et forsvar mot stigmatisering fra omgivelsene dannet mange uformelle, lokale nettverk. Eks-medlemmer holdt i mange år sammen sosialt og hjalp hverandre, ikke minst i yrkeslivet (Hjeltnes 1987:258). En del barn vokste derfor opp i miljøer der de jevnlig møtte fars gamle venner fra NS-tiden og deres

familier. Kanskje har en slik barndom ofte knyttet andre generasjon tettere til foreldrene, slik følgende utsagn fra en kvinne (f.1944) kan gi inntrykk av: ”Ordet ’landssviker’ passet så forferdelig dårlig på min velorienterte klisterhjernepappa og alle de andre spesielle og flotte NS-menneskene jeg kjente i oppveksten. ”

Fars NS-medlemskap som kilde til ambivalens

Fedres medlemskap i NS medførte sosiale konsekvenser, som regel negative, for familiene og barna. NS-faktorens betydning for farsforholdet beror likevel neppe bare på hva det enkelte barn faktisk har opplevd. Innenfor andre generasjon vil det rimeligvis være vidt forskjellige erfaringer, blant annet fordi NS-barn ble født både før, under og etter krigen. Alle har ikke opplevd å bli diskriminert (Borge 2009). Alle vokste heller ikke opp i et miljø av tidligere NS-folk.

Tross mangfoldet i personlige opplevelser kan vi likevel, som bakgrunn for analysen av våre surveydata, formode noe mer generelt om NS-barns tilknytning til, og identifisering med far. En første, nærliggende antakelse er at fars NS-tilslutning, i alle fall for en del av barna, må ha ført til emosjonell ambivalens. Ambivalens viser i psykologien til motstridende følelser, altså både positive og negative, i dette tilfellet overfor far. Jo større innslag av negative følelser, desto mer ambivalens (Willson, Shuey og Elder 2003:1056 f.; Lüscher og Pillemer 1998). Høy grad av ambivalens opptrer gjerne sammen med svak eller usikker tilknytning (Maio, Fincham og Lycett 2000: 1453-1454) og vil følgelig også korrelere med lav grad av identifisering. Noen psykologer hevder forøvrig at koblingen mellom ambivalens og tilknytning er enda klarere i fars, enn i mors tilfelle (op.cit.).

I surveyen ga flere uttrykk for at fars NS-bakgrunn hadde gitt dem negative følelser og gjort forholdet kjølig. ”Jeg hatet ham for det”, skrev en mann (f.1941). Andre NS-barn skildret hvordan relasjonen ble mer ambivalent enn den ellers ville vært: ”Miksede følelser. Har alltid vært pappas jente, men aldri likt eller delt hans standpunkt under krigen” (kvinne, f.1960). At fars NS-medlemskap ofte ga økt ambivalens hos barna er sannsynlig av flere grunner. Vi har allerede sett hvordan separasjon, mobbing og andre opplevelser må ha satt mange barns farsrelasjon på prøve. Flere av de spurte klandret da også sin far for problemer veivalget hans hadde medført. ”Var i perioder sint på ham fordi han påførte oss så mye elendighet til ca.1950. Jeg klarte aldri å tilgi ham”, fortalte en mann (f.1933).

Det er liten tvil om at vonde opplevelser for noen NS-barn ga økt ambivalens og gjorde det problematisk å identifisere seg med far. Ifølge Aronson (1996:431), vil barn som bebreider sin stigmatiserte far for vanskelighetene han forårsaker nærmest uunngåelig få et

mer ambivalent forhold til ham. Men hva med NS-barn som aldri har hatt konkrete, ubehagelige erfaringer på grunn av faren? Også i slike tilfeller har NS-fortiden antakelig kunnet skade relasjonen til far, for eksempel når barna etter hvert som de ble eldre tok avstand fra farens valg under krigen: ”Da jeg ble politisk bevisst (og) moden og forsto hva han hadde vært med på (-) ble forholdet mellom oss dårlig” (mann, f.1943).

Andre NS-barn oppga at de, uavhengig av om de selv hadde erfart noen av de nevnte, sosiale konsekvensene, har følt skam som følge av fars bakgrunn. Aronson (op.cit.) påpeker hvordan barns skam over en brennemerket far (eller mor) bidrar til følelsesmessig ambivalens. Menn som får redusert sin sosiale status synes dessuten, ifølge noen studier, å risikere et dårligere forhold til sine barn (Ortiz og Farrell 1993). Andre undersøkelser tyder på at barn av stemplede foreldre kan få vansker i forhold til å identifisere seg med dem (Aronson 1996).

For NS-barna ble tendensen til å skamme seg, eller ta avstand, trolig styrket av den nedsettende måten fedrene ble omtalt på i offentligheten etter 1945 (jfr.Borge 1998). I en survey blant tidligere NS-medlemmer i 1972 viste flere til at ”den evindelige sortmalingen av NS” hadde vært en psykisk belastning for barna. Noen fedre oppga også at ”hetsen” hadde skadet barnas forhold til dem (Larsen 1972). Som nevnt fortalte mange av NS-barna om situasjoner der deres lojalitet til faren ble utfordret. Også de øvrige kunne imidlertid føle et slikt krysspress, men da mer indirekte, som følge av en samfunnseffekt. En kvinne (f.1953) skriver at det har vært tungt å føle seg dratt mellom foreldre hun er glad i, og ”et offentlig Norge som forakter dem.”

En oppsummering: NS-medlemskapet har trolig hatt betydning for mange barns forhold til faren sin. Relasjonen ble på mange vis satt under press, om enn i forskjellig grad og på mange ulike måter. Men selv om fars NS-tilslutning i mange tilfeller må ha medført økt ambivalens og et dårligere forhold til ham er dette likevel bare ett av flere tenkelige utfall. Antakelig vil vi, relativt uavhengig av hvilke opplevelser den enkelte har hatt grunnet sin fars NS-medlemskap, finne betraktelig variasjon i våre data om foreldrestil.

Stor variasjon sannsynlig

At det vil være stor variasjon i PBI-skårene kan tenkes av to grunner. Den første er at barn (og voksne) reagerer forskjellig på de samme, ytre betingelsene (jfr.Bunkholdt 1994:168). Forholdet til foreldre henger sammen med omsorgsstil og andre objektive omstendigheter, men også av barns indre, subjektive opplevelse (op.cit.). Vi vil derfor ikke finne noen entydig sammenheng mellom NS-relaterte oppveksterfaringer og PBI-skårer i vår survey. Selv uten slike, oftest negative erfaringer kan farsforholdet likevel ha blitt skadet, eller på andre måter

preget av hans NS-fortid. Og de NS-barna som ble hardest rammet av sosiale konsekvenser har på sin side ikke nødvendigvis utviklet et ambivalent forhold til faren.

Den andre årsaken til at vi forventer anselig variasjon er at individet fra og med ungdomsårene kan velge sin egen identitet, gjennom å integrere egne behov med omgivelsenes krav (Bjerke og Svebak 1997:197). En viktig del av denne prosessen går ut på å omdefinere forholdet til foreldrene (Bergevin et al 2003), en oppgave som rimeligvis fikk spesiell betydning for NS-barna.

Det er nærliggende å anta at den tilspissede lojalitetskonflikten gjorde identiteten som fars sønn eller datter problematisk (jfr.Davis 2000:41-42): ”Vi NS-barn er i den schizofrene situasjon at vi er tvungne til å velge mellom våre foreldre og samfunnet” (Borge 2002:201). Kanskje har slike følelser hos mange skapt et behov for å definere seg selv ved, på en eller annen måte, å ta stilling til faren og hans NS-fortid.”Jeg prøvde å definere meg som forskjellig fra ham”, forteller en mann (f.1939).⁴

Våre dagers innvandrerbarn, som også dras mellom sine foreldre og samfunnet omkring, velger forskjellige strategier. De kan identifisere seg med foreldrene og deres kultur, med samfunnet, eller velge en form for blandingsidentitet (jfr.Eriksen 1999; Collins 2000). Antakelig finner vi liknende variasjoner i måten NS-barn har definert seg selv på i forhold til sine fedre. Såkalte inter-rolle-konflikter, som kan oppstå når et individ har flere forskjellige sosiale roller, løses ofte ved at vedkommende foretar en prioritering og vurderer en rolle som viktigere enn en annen (Raaheim 2002:35). Noen NS-barn prioriterte forholdet til faren og tok hans parti, andre ikke.

Vi kan videre anta at NS-barns valg av rolle eller identitet vis-a-vis faren og hans krigsfortid henger nøye sammen med selve farsrelasjonen: De som definerte seg selv i motsetning til sin NS-far har antakelig hatt et mer ambivalent forhold til ham enn de som valgte annerledes.

En rekke forskjellige følger av fars NS-medlemskap kan altså, hver for seg eller i kombinasjon, tenkes å ha gitt ambivalens. De aller fleste NS-barn må på et tidspunkt ha følt at farens bakgrunn var en potensiell trussel mot deres farsforhold. Ikke desto mindre vil den faktiske innvirkningen på relasjonen trolig variere betraktelig fra person til person. Delvis på grunn av forskjellige erfaringer, men kanskje enda mer fordi den enkelte reagerte forskjellig på at hans eller hennes lojalitet og tilknytning til faren ble utfordret: I surveyen hevdet noen at farsrelasjonen ikke ble påvirket av NS-fortiden hans, mens andre oppga at den hadde knyttet dem nærmere til ham. Vi skal i analysedelen prøve å forklare denne variasjonen statistisk.

Hypoteser om sentraltendens og spredning

Vi skal nå formulere en hypotese om sentraltendens, og en om spredning. Utgangspunktet vårt er en forventning om utbredt ambivalens, kombinert med betydelig variasjon. I begge hypotesene sammenlikner vi som nevnt våre PBI-data med tilsvarende opplysninger om barn av tidligere KZ-fanger og motstandsfolk (jfr.Major 1996).

Hypotesen om sentraltendens er at NS-barna på gruppenivå har hatt et dårligere forhold til fedrene sine enn Majors gruppe. Spesifikt forventer vi derfor at NS-barna vil gi sine fedre signifikant lavere gjennomsnittskåre på variabelen ”omsorg”, og signifikant høyere på ”kontroll”. Begrunnelsen er dels at vi blant NS-barna formodentlig finner en god del ambivalens, dels at de fleste i gruppen vi skal sammenligne med hadde et rimelig godt forhold til sin far (jfr.Major 1996:158, 161 f).

Når det gjelder spredning, kan hypotesen formuleres slik: Vi forventer at det blant NS-barna vil være større variasjon i form av signifikant høyere standardavvik på begge PBI-variablene. Selv om flertallet antakelig erfarte at farens NS-medlemskap kunne sette relasjonen på prøve, virker det sannsynlig at enkeltpersoners følelsesmessige reaksjoner og valg vil fordele seg på en skala. De som følte at relasjonen ble mer eller mindre ødelagt vil i så fall danne ett ytterpunkt og de som tvert imot knyttet sterkere bånd til faren vil utgjøre det andre. Majors data tyder til sammenlikning på at fars krigsfortid i hennes gruppe bare sjelden hadde en negativ effekt på barnas relasjon til ham (Major 1996).

Hvordan forklare individuell variasjon?

For å undersøke hvilke mekanismer som her kan ha forårsaket variasjon har vi valgt en mer åpen tilnærming enn i forekomstanalysen. Fordi en rekke av surveyens variabler kan tenkes å korrelere signifikant med PBI-skårene som gjelder far, skal vi prøve ut samtlige i den empiriske analysen. Vi skal nedenfor, i tolv punkter (a-l), begrunne vårt valg av mulige forklaringsvariabler.

a) Den første, kjønn (v1), er med fordi en i psykologien antar at gutter i større grad enn jenter identifiserer seg med faren (Bunkholdt 1994:238; Smith 2003:329). Kanskje vil mannlige NS-barn av den grunn oftere ha et ambivalent farsforhold? Et annet moment som peker i samme retning kan utledes av NS' patriarkalske mannsideal: ”Dette idealet for oss NS-gutter ble smadret (-) Og vi har ikke følt at vi kunne sette noe inn i stedet, våre fedre kunne vi jo ikke etterlikne” (Karlsen 1998).

b) Variasjon i PBI kan for det andre tenkes å korrelere med fødselsår (v2). Fikk NS-barn som opplevde okkupasjonen og de dramatiske årene etterpå en dårligere relasjon til faren

enn de yngre? Eller har de tvert imot et bedre forhold til ham, fordi det var formet før NS-medlemskapets uintenderte konsekvenser begynte å melde seg? c) Vi skal også undersøke om respondenter som var innmeldt i NS Ungdomsfylking (v3) har et bedre forhold til far enn de øvrige. Kanskje førte ikke hans NS-medlemskap like ofte til ambivalens blant de ”foreldrelojale” i NSUF?

d) En fjerde, aktuell variabel er om den spurtes far fikk fengelsdom (v4) og derfor ble borte fra ham eller henne i lang tid. Fikk barna dette gjaldt et dårligere forhold til faren enn de andre? e) Det er også naturlig å undersøke om de som oppga at far endret personlighet (v5), som regel til det verre for ham selv og familien, har lavere omsorgs- og høyere kontrollskårer enn de øvrige (jfr.Major 1996:23, 161 f.).

f) Enda en mulighet er at variasjon i NS-barns PBI-svar har sammenheng med hvor stigmatisert faren var. Jo mer brennemerket han var, desto dårligere ble kanskje relasjonen? Her skal vi benytte to indikatorer på graden av stigmatisering (jfr.Borge 2009:232): Hvis far og mor etter krigen sjelden hadde omgang med slektninger uten NS-bakgrunn (v6), tyder det på sterk stigmatisering. Det samme gjelder der far hadde problemer i arbeidslivet på grunn av sin NS-fortid (v7).

g) Vi skal i tillegg finne ut om PBI-resultatene har sammenheng med om fars NS-tilslutning ble opphav til konflikt i barndomshjemmet, under eller etter krigen (v8). Langt fra alle NS-familiene sto last og brast med far. Vil NS-barna som berettet om den typen konflikter vise seg å ha et mer ambivalent farsforhold enn de andre? h) Dernest skal vi også finne ut om PBI-skårene virkelig vil indikere et bedre farsforhold der foreldrene i perioden 1945-1960 hadde mest omgang med andre, tidligere NS-medlemmer (v9).

i) Det er videre nærliggende å se på graden av nærhet og fortrolighet i sammenheng med NS-medlemskapet og dets konsekvenser. En indikator kan være fars villighet til å snakke om sin NS-fortid hjemme (v10): Hvis han var åpen overfor barna kan det være tegn på et mer fortrolig forhold. Det samme kan være tilfellet der de spurte oppga at de fortalte om det hjemme når andre mobbet dem på grunn av faren (v11) (jfr.Borge 2009). Ettersom en god foreldrerelasjon normalt innebærer ”high intimacy” (Baumrind 1973; Trice 2002), kan det godt tenkes en sammenheng mellom de to aktuelle indikatorene og PBI.

j) Kanskje vil PBI-resultatene også korrelere med problemomfang (v12)? Selv om sammenhengen ikke vil være perfekt, er det tenkelig at de som opplevde NS-relaterte vanskeligheter oftere ble ambivalente i forhold til faren. k) Ytterligere en tilnærming er å korrelere PBI-skårene med respondentens subjektive vurdering av NS-tilknytningens betydning for hans eller hennes farsrelasjon (v13). Ble forholdet dårligere eller bedre på grunn

av fars NS-medlemskap? Her er det rimelig å forvente en sammenheng, ikke minst fordi vi forestiller oss at NS-medlemskapet ofte har hatt betydning og dernest at den faktoren vil gi utslag på PBI-målene.

1) De siste forklaringsvariablene vi skal teste ut er holdning til NS (v14) og til fars NS-medlemskap (v15). Vil det å ha et positivt syn på NS' historiske rolle, og det å forsvare sin egen fars handlemåte, kanskje korrelere med et godt farsforhold? Og motsatt; vil de som har et negativt syn på NS, og fordømmer farens valg, som regel ha en dårlig farsrelasjon? En sammenheng mellom de to holdningsvariablene og PBI kan tenkes av to grunner, som begge forutsetter at NS-barn, i hvert fall til en viss grad forbinder faren med hans spesielle fortid.

For det første kan de aktuelle holdningene, som tidligere nevnt, ha påvirket farsrelasjonen. Den andre begrunnelsen fremkommer om vi snur årsak-virkningsforholdet rundt, og tenkes oss at det tvert imot er egenskaper ved relasjonen som innvirker på NS-barns holdninger. Dette stemmer i så fall overens med en del forskning på politisk generasjonsoverføring (jfr. Jennings og Niemi 1968:181) og dessuten med et viktig funn i sosialpsykologien; nemlig at vi lettere påvirkes av noen vi liker (Bjerke og Svebak 1997:219; Aronson 1976).

Metodiske problemer

I surveyen ble et spørreskjema med både lukkede og åpne spørsmål brukt til å samle inn et bredt spekter av informasjon. Åpne spørsmål, der alle unike svar får en tallkode, gir mer detaljert informasjon enn faste svaralternativer, men gjør det samtidig mer arbeidskrevende å bearbeide og analysere svarene (Ringdal 2001: 125). Etter datainnsamlingen ble alle individuelle svar på åpne spørsmål omkodet. Det er på den måten konstruert nye dummyvariabler (0-1) til bruk i analysen. Disse dikotomiene representerer en forenkling av svarene, men gir oversikt og kan anvendes i korrelasjons- og regresjonsanalyse.

Før hypotesene og forklaringsvariablene prøves ut skal vi belyse noen metodiske utfordringer. Én knytter seg til at vi her baserer oss på erindringsdata (op.cit:129-130). I surveyen ble deltakerne bedt om å redegjøre for hendelser som lå mange år tilbake, noe som vil kunne føre til redusert pålitelighet. Riktignok er det ingen linær sammenheng mellom tidsavstand og folks evne til å huske enkeltheter (Kjelstadli 1992:188-189). Men når vi spør om fortiden vil glemsel, tidsforskyvning og feilerindring bestandig være potensielle feilkilder. Psykologiske mekanismer som fortrenkning kan dessuten føre til at enkelte begivenheter ikke blir husket, eller blir fordreid. Nyere minneforskning ser erindring som en aktiv prosess, der

den enkelte gjennom assosiasjon og på et delvis bevisst grunnlag henter fram minnebrokker (op.cit).

Vårt andre problem er utvalgets representativitet. Hvilke generelle slutninger kan vi på basis av våre funn trekke om norske NS-barn? Undersøkelsens spørreskjema ble distribuert gjennom et uformelt nettverk⁶ og bruk av snøball-metoden, der respondenter bes oppgi navn på andre de tror vil delta (Ringdal 2001:150). Av de som deltok ble likevel bare én av tre (33,2%) rekruttert via nettverket. De resterende tok selv initiativ til å medvirke etter medieomtale av prosjektet.⁷

Innslaget av selvseleksjon, som kan føre til systematisk utvalgsskjevhet (Hellevik 2002:122) er dermed betydelig. I våre data er det imidlertid mulig å kontrollere om de selvrekruttertes svar skiller seg fra de øvriges: De førstnevnte hadde sjeldnere et godt farsforhold enn de som ble kontaktet via det uformelle nettverket.⁸ Men hvilken av de to gruppene som på det punktet likner mest på NS-barn i sin alminnelighet er uvisst.

Det er uansett mulig at de som deltok avvek systematisk både fra de som unnlot å medvirke, og fra de som aldri ble spurt.⁹ Bruken av bekvemmelighetsutvalg gjør at vi bare kan måle omfanget av skjevhet ved å sammenlikne objektive kjennetegn, som alder og kjønn, ved utvalg og univers. Selv om en slik jevnføring her gjør at utvalget framstår som rimelig representativt gir det seg selv at annen, ikke-målbart "bias" kan foreligge. Det skyldes ikke bare selvseleksjon, men også at undersøkelsen benyttet seg av et sosialt nettverk for å komme i kontakt med flest mulig i målgruppen.

Personer som valgte å delta i surveyen kan selvsagt ha hatt erfaringer eller holdninger som skilte dem fra de fleste andre NS-barn. I forhold til å generalisere funn er den typen skjevhet utvilsomt et problem. Samtidig kan utvalgets sammensetning også være en fordel, ettersom personer med interesse for undersøkelsens tema, og motivasjon for å svare samvittighetsfullt på spørsmålene, må ha vært overrepresentert. Statistisk generalisering med en kjent grad av sikkerhet er ikke mulig, men vi skal likevel antyde noen konklusjoner om NS-barna som gruppe.

Også den tredje utfordringen; frafall i forbindelse med PBI, har med representativitet å gjøre. 252 (67%) av deltakerne besvarte alle PBI-spørsmålene som gjaldt far, 124 (33% gjorde det ikke. Frafallet skyldes trolig at enkelte fant påstandene vanskelig å ta stilling til, eller ikke skjønnte hvorfor de var relevante. Moderat frafall er imidlertid bare problematisk i den grad det er systematisk (Ringdal 2001:215). I vårt tilfelle viste frafallsanalysen at NS-barn som ble født før 1940, eller ikke hadde høyere utdanning, var noe mer tilbøyelig til ikke å svare på PBI-spørsmålene. Respondentene som avsto fra å ta PBI-testen var ellers noe oftere

positive til NS, men samtidig mer tilbøyelig til å kritisere faren for hans medlemskap. Samlet sett er det ikke noen åpenbar grunn til å tro at frafallet har hatt systematiske effekter på PBI-resultatene, selv om muligheten ikke kan avskrives helt.

Et fjerde problem er håndteringen av vår avhengige variabel i analysen. PBI har som nevnt to dimensjoner, som igjen danner basis for fire idealtyper. For å studere forholdet har vi dermed to kontinuerlige ("care" og "control"), og en kategorisk variabel til rådighet. Hva vil et dårlig, eller bedre forhold innebære i våre data? Vi har i analysen valgt å ta utgangspunkt i at en god relasjon betyr høy "care" og lav "control", og ser først på de to skårene separat: Om verdien på omsorg går ned, og kontroll går opp, tolker vi det som en forverring av relasjonen (mer ambivalens). Er mønsteret omvendt, tyder det på en forbedring.

Å analysere PBI-dimensjonene hver for seg er likevel utilstrekkelig, fordi det er kombinasjonen av de to som avgjør forholdets karakter (jfr. Alnæs og Torgersen 1992:34). Vi skal derfor også benytte PBI-kategorien "Optimal Bonding" som avhengig dummyvariabel, for å se hvilke faktorer som øker, eller minker sannsynligheten for det spesielle utfallet. At "Optimal Bonding" betegner en idealtypisk god farsrelasjon, gjør resultatene enklere å tolke i forhold til vår problemstilling enn om vi hadde brukt en av de andre tre PBI-typene som avhengig.

Det siste metodeproblemet, som primært angår analysen av sentraltendens og spredning, er at det ikke finnes PBI-data om den norske normalbefolkningen. I tillegg til Major (1996) har riktignok også Alnæs og Torgersen (1992) brukt PBI, men da på psykiatriske pasienter. Fordi PBI er et kulturavhengig måleinstrument (Parker 1990; Arbona og Power 2003) kan vi heller ikke uten videre bruke utenlandske surveydata. Det er derfor usikkert hva som er "normalt" for nordmenn hva PBI-skårer angår, selv om Majors gruppe nok kan tenkes å ligne på den generelle befolkningen (jfr. Major 1996:219).

Vår bruk av hennes tall for sentraltendens og spredning innebærer uansett å jevnføre en spesiell gruppe med en annen, men gir samtidig klare fordeler: Også Majors PBI-data stammer fra en survey blant barn av nordmenn som var voksne i krigsårene. Og studerer vi den sosiodemografiske profilen til de 304 i Majors utvalg (Major 1996: appendix XL) er denne ikke ulik sammensetningen av vår respondentgruppe.¹⁰ Den vesentligste forskjellen synes å være fedrenes ståsted under krigen.

Resultater: Sentraltendens og spredning

Vi skal i resultatdelen først teste hypotesene om fordelingsgjennomsnitt og standardavvik. Dernest bruker vi korrelasjon og logistisk regresjon til å studere individuell variasjon, gjennom å undersøke de antatte forklaringsvariablenes innvirkning på PBI-svarene.

Tabell 2. PBI-resultater som gjelder far. Gjennomsnitt og standardavvik (i parentes) i Majors survey og NS-barn undersøkelsen.

	Care	Control
Major (1996), N=292	23.68 (6.56)	9.99 (6.45)
NS-barn survey (2001), N=252	22.31 (8.54)	10.83 (7.68)

NS-barna skåret, som vi tenkte oss, lavere på "care" og høyere på "control". Samtidig er spredningen, igjen som antatt, større på begge variabler. Alle de fire aktuelle forskjellene mellom Majors og våre tall er dessuten signifikante, på henholdsvis .05- (mellom gjennomsnittene) og .01-nivå (mellom standardavvikene). At begge hypotesene våre følgelig ble underbygget kan i første rekke indikere at NS-faktoren faktisk har innvirket på PBI, og dernest at følgene på gruppenivå som forventet er utbredt ambivalens, kombinert med anselig variasjon.

Resultater: Korrelasjonsanalyse av variasjonen

Tabell 3 gjengir alle signifikante korrelasjoner mellom våre forklaringsvariabler og de to PBI-skårene som gjelder far. Problemomfang (v12) er operasjonalisert i form av en indeks (0-11) sammensatt av dummyvariabler som alle korrelerte positivt med hverandre (Cronbach's alpha = 0,84). De 11 spørsmålene dreide seg om et bredt spekter av NS-relaterte problemer, blant annet mobbing, problemer på skolen/skoleveien og i forhold til lærere, foruten følelsen av å ha det vanskeligere enn andre barn (Borge 2009:232).

Tabell 3. Forklaringsvariabler korrelert (Pearson's r) med PBI-skårer. * = sig.på .05-nivå, ** = sig.på .01-nivå. NS-barn survey 2001. N=252.

Signifikante forklaringsvariabler		Care	Control
V2-a	Alder: Fødselsår	Ikke sig.	.161*
V2-b	Alder: Født etter 1939 (ja=1)	÷.136*	.220**
V5	Far endret personlighet/atferd etter krigen (ja=1)	÷.284**	.250**
V6	Foreldre omgang 1945-1960 med slektninger som ikke hadde vært NS (ja=1)	.186**	÷.160*
V8-a	Fars NS-medlemskap førte til konflikter i hjemmet under krigen (ja=1) (Kun besvart av de som ble født før 1940)	÷.424**	.478**
V8-b	Fars NS-medlemskap førte til konflikter i hjemmet etter krigen (ja=1)	÷.298**	.321**
V9	Foreldre mest omgang med tidligere NS-folk 1945-1960 (ja=1)	÷.210**	.157*
V10	Far snakket om NS-tiden (ja=1)	.229**	÷.157*
V11	Fortalte foreldrene at han/hun ble mobbet (ja=1)	.197*	Ikke sig.
V12	Problem-indeks (0-11)	÷.158*	Ikke sig.
V13-a	Forverret forhold til far pga hans NS-fortid (ja=1)	÷.316**	.285**
V13-b	Bedre forhold til far pga hans NS-fortid (ja=1)	.243**	÷.156*
V14-a	Negativt syn på NS (ja=1)	÷.301**	.201**
V14-b	Positivt syn på NS (ja=1)	.274**	÷.171**
V15-a	Kritiserer far for hans NS-fortid (ja=1)	÷.322**	.306**
V15-b	Forsvarer far for hans NS-fortid (ja=1)	.196**	÷.185**
V1, V3, V4 (testet på NS-barn født før 1945) og V7 korrelerte ikke signifikant med verken "Care" eller "Control".			

Som det fremgår av tabellen ovenfor fant vi en serie signifikante korrelasjoner mellom PBI-skårene og de foreslåtte forklaringsvariablene. Den klare signifikansen til variabler som har med NS-bakgrunnen å gjøre, for eksempel de spurtes vurdering av hva NS-faktoren har betydd (v13), styrker igjen vår antakelse om at fars ståsted under krigen har mye å si for PBI. Samtidig viser tabell 3 også hvordan typen, og graden av innvirkning på individnivå påvirkes av en rekke variabler.

Som ventet er det et klart mønster i korrelasjonenes retning: Variabler som korrelerer positivt med "care", korrelerer negativt med "control", og omvendt. Som vi skal se, ble mange av våre antakelser om korrelasjon underbygget av data, men ikke alle. Av de signifikante variablene i tabell 3 skiller v9 seg ut ved at tendensen er den motsatte av hva vi tenkte oss: De som vokste opp i et miljø av tidligere NS-folk rapporterte faktisk om et dårligere, ikke bedre farsforhold. En mulig forklaring er at fedrene som foretrakk å omgås andre eks-medlemmer hadde spesielle, og i vår sammenheng mindre gunstige personlighetstrekk.

Fire av variablene vi testet ut hadde liten eller ingen effekt på PBI. At kjønn (v1) viste seg å ikke bety noe stemmer med andre studier som har brukt PBI (Parker 1990). Det var videre ingen forskjell på NSUF-medlemmer og andre NS-barn født før 1940 (v3). Hvorvidt far etter krigen ble satt i fengsel (v4) eller fikk problemer i arbeidslivet (v7) hadde heller ikke noe å si for PBI.

Enkelte signifikante variabler hadde mindre klar innvirkning enn vi antok på forhånd. Hva alder (v2) angår, korrelerte fødselsår (v2-a) bare signifikant med ”control”. Det gikk derimot et tydelig skille mellom personer født før 1940 og de yngre (v2-b). De eldre NS-barna fremstilte far både som mer omsorgsfull og som mindre kontrollerende. NS-medlemskapet fikk tilsynelatende mindre betydning for farsforholdet til de eldste, i den forstand at det sjeldnere tok skade.

Det var videre bare delvis sammenheng mellom PBI og hvor stigmatisert fedrene var. Den ene stigma-variabelen (v7) var som nevnt ikke signifikant. Utprøvingen av den andre viste derimot en klar tendens: Der foreldrene etter 1945 hadde omgang med slektninger uten NS-fortid (v6) og slik sett var mindre stigmatisert, er farsforholdet bedre. En nærliggende tolkning er at NS-fedre (og mødre) som ble godtatt av slekten ofte hadde en personlighet som samtidig gjorde dem til bedre foreldre.

Også graden av nærhet og fortrolighet (v10-v11) viste seg å ha en viss, om enn ikke entydig effekt. Der far snakket om NS (v10) var relasjonen som vi tenkte oss bedre. Det å fortelle foreldrene om mobbing (v11) korrelerte derimot bare signifikant med den ene PBI-dimensjonen (care). Antall problemer (v12) hadde heller ikke innvirkning på begge PBI-skårene: Vi fant som forventet en negativ sammenheng mellom v12 og ”care”, men ikke en signifikant positiv mellom v12 og ”control”.

De øvrige korrelasjonene i tabell 3 var mer entydig i samsvar med våre antakelser. Dette gjelder sammenhengen mellom PBI og følgende variabler: Fars personlighet etter krigen (v5), konflikter om NS i familien – under og etter krigen (v8), egen vurdering av NS-tilslutningens innvirkning på farsrelasjonen (v13) samt holdninger i forhold til NS (v14) og fars medlemskap (v15). Alle disse variablene korrelerte signifikant, og stort sett på .01-nivå, med begge PBI-skårene.

Resultater: Logistisk regresjonsanalyse

For å kunne studere sammenhengen mellom det enkelte NS-barns ”care-” og ”control-”skårer, skal vi nå analysere PBI-variasjonen ved hjelp av logistisk regresjon. Hensikten er å finne ut hvilke variabler som i størst grad påvirker sannsynligheten for ”Optimal Bonding”, altså

kombinasjonen ”high care” og ”low control”. Analysemetoden i tabell 4 gir et helhetsbilde, men innebærer selvsagt en forenkling, ettersom det vil være flytende overganger mellom NS-barn som plasserer seg i denne kategorien, og mange av de øvrige.

Tabell 4. Logistiske regresjonskoeffisienter med Optimal Bonding (ja=1) som avhengig. *=sig.på .05-nivå, **=sig.på .01-nivå. NS-barn survey 2001. N=252.

	Signifikante forklaringsvariabler (prediktorer)	B	Exp(B)
V2-b	Født etter 1939 (ja=1)	÷.771*	.462
V5	Far endret personlighet/atferd etter krigen (ja=1)	÷1.306**	.271
V8-a	Fars NS-medlemskap førte til konflikter i hjemmet under krigen (ja=1). Kun besvart av de som ble født før 1940	÷3.132**	.044
V8-b	Fars NS-medlemskap førte til konflikter i hjemmet Etter krigen (ja=1)	÷1.354**	.258
V10	Far snakket om NS-tiden (ja=1)	1.527**	4.606
V11	Fortalte foreldrene at han/hun ble mobbet (ja=1)	.785*	2.193
V13-a	Forverret forhold til far pga hans NS-fortid	÷1.202**	.300
V13-b	Bedre forhold til far pga hans NS-fortid (ja=1)	.879*	2.409
V14-a	Negativt syn på NS V106 (ja=1)	÷1.506**	.222
V14-b	Positivt syn på NS (ja=1)	.977**	2.656
V15-a	Kritiserer far for hans NS-fortid (ja=1)	÷1.804*	.165
V15-b	Forsvarer far for hans NS-fortid (ja=1)	1.096**	2.992
V1, v2-a, v3, v4, v6, v7, v9 og v12 hadde ikke sig. effekt.			

Tabell 4 viser hvilke forklaringsvariabler som her var signifikante på minst .05-nivå. Exp(B) i tabellens høyre kolonne angir hvordan sannsynligheten for et spesielt godt farsforhold (slik ¼ av de spurte hadde) øker, eller minker, når verdien til en uavhengig variabel stiger med 1. Jo mer Exp(B) avviker fra 1, i positiv eller negativ retning, desto sterkere er variabelens statistiske effekt.

Som en kunne vente, er det mange likhetstrekk mellom resultatene i tabell 4 og tendenser som framkom i forrige tabell. Enkelt svar som i tabell 3 korrelerte positivt med omsorg og negativt med kontroll, ga med ett unntak (v6) også signifikant økning i sannsynligheten for at vedkommende NS-barn tilhørte gruppen som hadde det beste farsforholdet. Når det gjelder de svarene som ut fra korrelasjonstabellen derimot kunne antas å gi redusert sannsynlighet for ”Optimal Bonding”, viste også det seg å stemme. Igjen med bare ett unntak (v9).

Sammenlikner vi forklaringsvariablene i tabell 3 og tabell 4, finner vi ellers at både fødselsår (v2-a) og problemantall (v12) har falt ut i tabell 4, fordi de ikke hadde signifikant effekt. En annen forskjell er at begge indikatorene på nærhet og fortrolighet (v10 og v11) viste seg signifikante i regresjonsanalysen, mens bare v10 var signifikant i forrige tabell..

Med utgangspunkt i Exp(B)-kolonnen, kan de viktigste funnene i tabell 4 oppsummeres slik: Blant de som ble født etter 1939 (v2-b) er sannsynligheten for "Optimal Bonding" mer enn halvert (.462) sammenlignet med de eldre NS-barna. Og der far gjennomgikk en personlighetsforandring etter 1945 (v5), reduseres sannsynligheten for en god farsrelasjon med mer enn 70 prosent (.271).

Konflikt om NS i hjemmet (v8), som jo indikerer at familien var splittet i en viktig sak, reduserer også oddsene for "Optimal Bonding" (.044 og .258). Hvis far snakket om NS-tiden (v10), blir derimot sannsynligheten for et godt farsforhold mer enn fire og en halv gang større (4.606). De NS-barna som fortalte foreldrene om mobbing (v11) hadde også en forhøyet, nærmere bestemt mer enn fordoblet (2.409) sannsynlighet for "Optimal Bonding".

Hvorvidt de spurte mener NS-medlemskapet har gjort farsforholdet verre eller bedre (v13), har også betydning for hvor de plasserer seg i PBI-kvadranten. Oppgir de at fars valg forverret relasjonen, synker oddsen for PBI-kombinasjonen "high care" og "low control" med 70 prosent (.300). Svarer de tvertimot at forholdet ble bedre, blir oddsen for "Optimal Bonding" to og en halv gang høyere (2.409).

Et liknende mønster framkommer når det gjelder holdning til NS (v14) og til egen fars medlemskap (v15): De som har en negativ oppfatning av NS, eller kritiserer far for hans valg, har redusert sannsynlighet (.222 og .165) for å tilhøre "Optimal Bonding"-kategorien. Det å ha en positiv oppfatning, eller forsvare far, gir derimot forhøyede odds (2.656 og 2.992). Igjen framstår det som vanskelig for de spurte å skille mellom faren som forelder, og deres holdninger til hans NS-fortid. Tendensen til å identifisere far med NS er ikke så underlig, ettersom både omgivelsene og han selv i mange tilfeller formodentlig har vært opptatt av hans spesielle krigsbakgrunn.

Sluttkommentar

Surveyfunnene presentert ovenfor underbygger vår antakelse om at fedrenes fatale valg har fått målbare konsekvenser for NS-barnas farsrelasjon. Vi støtter oss her på andre generasjons betraktninger. En alternativ måte å studere relasjonen på ville vært å be om fedrenes vurdering av den. Hadde det latt seg gjøre, ville vi muligens fått et annet bilde: Andre undersøkelser har vist at barn oftere oppgir at forholdet til far eller mor er dårlig, enn hva foreldrene gjør (Herlofson og Hagestad 2009).

De gjennomsnittlige PBI-skårene kan tyde på at NS-bakgrunnen ofte har medført ambivalens og skadet farsforholdet. Men spredningsmålene indikerer samtidig at en slik beskrivelse på langt nær gjelder alle NS-barn. Variasjonen innen gruppen synes å være

betydelig. Analysen av denne variasjonens årsaker viste at en rekke variabler forbundet med fars NS-medlemskap korrelerte signifikant med PBI. Variasjonen var altså ikke helt tilfeldig, men fulgte til dels mønstre som stemte overens med hva vi forventet utfra psykologisk teori og den historiske konteksten. Av allmenne, psykologiske faktorer viste fars personlighet, forekomsten av konflikt og graden av åpenhet seg å være spesielt viktige.

Det skal likevel presiseres at NS-medlemskapets betydning for farsrelasjonen nødvendigvis vil være kompleks, og ikke alltid betinget av visse tilleggsforutsetninger. ”Mine følelser for far er vel like sammensatte som han selv var, og ville vært det enten han hadde vært i NS eller ikke”, skriver en kvinne (f.1936).

Som vanlig når vi baserer oss på survey- og utvalgsdata, vil noen av resultatene kunne tolkes på forskjellige måter. Hvis Majors respondenter hadde et bedre farsforhold enn nordmenn flest, viser ikke forskjellene mellom hennes og våre gjennomsnitt nødvendigvis at NS-barna som gruppe har et dårligere farsforhold enn sine jevnaldrende. Og selv om det siste skulle være tilfelle, kan vi være sikre på at det skyldes fedrenes NS-medlemskap?

En alternativ forklaring kunne være at menn som sluttet seg til NS eller andre fascistiske grupperinger hadde en ”autoritær personlighet” (Adorno et al 1950) som også påvirket deres foreldrestil. Den store spredningen vi fant i våre PBI-data, og innslaget av omsorgsfulle fedre, taler imidlertid imot en slik tolkning. Det samme gjør kritikken mot Adorno med flere (1950): Individuer kan vanskelig kategoriseres som enten autoritære eller ikke-autoritære (Martin 2001:2).

Et annet funn som kan fortolkes på ulike måter, er korrelasjonene mellom PBI og den spurtes innstilling til NS, og til farens medlemskap. Om det her er en årsakssammenheng, hva er avhengig og uavhengig variabel? Blir PBI, det vil si minnene om fars atferd som forelder, påvirket av de voksne barnas holdninger? Eller er det snarere relasjonen til far som har innvirkning på holdningene? Mest sannsynlig er svaret både-og. Det foreligger med andre ord en vekselvirkning mellom politiske og psykologiske forhold (jfr.Lavik og Sveaas 2006:18).

Kanskje er det likevel rimelig å tro at farsrelasjonen oftere har preget barnas holdninger, enn omvendt? Foreldre har generelt stor påvirkningskraft på grunn av de følelsesmessige båndene (Bunkholdt 1994:218). Mens flere NS-barn, som vi har sett, fortalte at deres politiske standpunkter bidro til emosjonell avstand vis-a-vis faren, er det færre utsagn som antyder at forholdet til far kunne innvirke på respondentens holdninger til fars NS-fortid. Kan det skyldes at en slik påvirkning, der den faktisk foreligger, oftere er ubevisst? En kvinne (f.1940) skriver imidlertid at barn særlig identifiserer seg med foreldrene hvis de har vært bra

mennesker, og da ikke kan godta den alminnelige oppfatning av at de samme menneskene var onde.

Utsagnet hennes beskriver en type mentalt ubehag kjent som kognitiv dissonans: En tilstand som skyldes uoverensstemmelse mellom ens holdninger, eller mellom ens holdninger og atferd (Festinger 1957; Raaheim 2002). Mange NS-barn må ha hatt vansker med å forene sin egen oppfatning av faren med andres fordømmelse av ham. Framfor alt hvis forholdet var godt, og de kjente faren som varm og empatisk.

For barna var den mest nærliggende løsningen i så fall å holde fast ved at far var en bra mann, og samtidig prøve å forsvare hans valg under krigen. ”Mine barn (-) vil aldri forstå hvorfor det var nødvendig å kaste far i fengsel”, skrev en tidligere NS-mann (f.1894) i Larsens survey (Larsen 1972). Foreldre har størst påvirkningskraft på barna dersom den følelsesmessige tilknytningen er sterk (Bunkholdt 1994:218) og hvis saken - som her - er viktig for dem (”issue salience”, Tedin 1974; jfr. Øvsthus 1976). Var forholdet til faren dårligere, ble den kognitive dissonansen ikke fullt så sterk og det kostet noe mindre å avsverge både ham og hans NS-fortid.¹¹ Et slikt utfall eller valg blir da, som påvist i vår survey, langt mer sannsynlig.

Tendensen vi fant er altså at NS-medlemskapet oftere ga økt ambivalens om far ble opplevd som kontrollerende og/eller lite omsorgsfull. Var forholdet bedre, betød det mindre for relasjonen at han hadde vært NS-medlem, eller det gjorde tilknytningen til ham sterkere. Variasjonene er store, men en avsluttende konklusjon kan likevel være at fars NS-medlemskap øyensynlig fikk mye å si for barnas forhold til ham.

Tatt i betraktning hvor fundamental foreldrerelasjonen er for personlig utvikling og psykisk velbefinnende (ambivalens i forhold til foreldre øker risikoen for psykiske plager, jfr. Bornstein og O’Neill 1992) er det slående at NS-barnas egenartede dilemma hva farsrelasjonen angår hittil ikke har fått noen forskningsmessig oppmerksomhet. For de nå godt voksne NS-barna er kanskje det (ofte) vanskelige forholdet til far en like viktig konsekvens av hans valg under krigen, som den langt oftere omtalte mobbingen og stigmatiseringen mange av dem påviselig kom ut for (jfr.Borge 2009).

Referanser

Adorno. T. m.fl. (1950) *The authoritarian personality*. New York: Harper & Row.

Alnæs, R. og Torgersen, S. (1992) ”Differential perception of parental bonding in schizotypal and borderline personality disorder patients.” *Comprehensive psychiatry*.

Arbona, C. og T.G. Power (2003) ”Parental attachment, self-esteem, and anti-social behaviors

- among African American, European American, and Mexican American adolescents.”
Journal of counseling psychology.
- Aronson, E. (1976) *The social animal*. New York: Worth Publishers, Inc.
- Aronson, S. (1996) “The bereavement process in children of parents with AIDS.” *The psychoanalytic study of the child*.
- Baumrind, D. (1973). “The development of instrumental competence through socialization. I
A. Pick (red.) *Minnesota Symposia on Child Psychology*. Minneapolis, MN:
University of Minnesota Press.
- Berenson, K.R., T.N. Crawford og P.Cohen (2005) Implications of identification with parents
and parents’ acceptance for adolescent and young adult self-esteem. *Self and identity*.
- Bergevin, T., W.M.Bukowski og R.Miners (2003) ”Social development.” I A.Slater og
G.Bremner (red.) *An introduction to developmental psychology*. Malden, Mass.:
Blackwell.
- Bjerke, T. og Svebak, S. (1997) *Psykologi for høgskolen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Borge, B.H. (1998) ”Forsoningen som uteble. Norges oppgjør med landsvikerne.” I B.A.
Andreassen og E. Skaar (red.) *Forsoning og rettferdighet*. Oslo: Cappelen
Akademisk.
- Borge, B.H. (2002) *De kalte oss naziyngele. NS-barnas historie 1940-2002*. Oslo: Samlaget.
- Borge, B.H. (2009) ”Fedrenes synder hjemsøkes på barna. NS-barns erfaringer med assosiativ
stigmatisering.” *Sosiologisk tidsskrift*.
- Bornstein, R.F. og O’Neill, R.M. (1992) ”Parental perceptions and psychopathology.” *The
journal of nervous and mental disease*.
- Boszormenyi-Nagy, I. og Spark, G.M. (1994) *Invisible loyalties*. New York: Brunner/Mazel.
- Bunkholdt, V.(1994) *Utviklingspsykologi*. Oslo: Tano.
- Canetti, L. (1997) ”Parental bonding and mental health in adolescence.” *Adolescence*.
- Collins, J.F. (2000) “Biracial Japanese American identity: an evolving process.” *Cultural
diversity and ethnic minority psychology*.
- Cummings, E.M., M.C. Goeke-Morey og J.Raymond (2004) “Fathers in family context:
Effects of marital quality and marital conflict.” I M.E.Lamb (red.) *The role of the
father in child development*. Hoboken, N.J.: Wiley.
- Dahl, H.F., B.Hagtvet og G.Hjeltnes (1990) *Den norske nasjonalsosialismen*. Oslo: Pax.
- Davis, D.S. (2000) ”Groups, communities and contested identities in genetic research.”
Hastings center report.
- Eriksen, T.H. (1999) “Hybrid kreativitet.” I T.H. Eriksen og O. Hemer (red.) *Ambivalens och*

- fundamentalism. 6 essäer om kulturens globalisering.* Oslo: Spartacus.
- Festinger, L. (1957) *A theory of cognitive dissonance.* Evanston, IL: Row, Peterson.
- Hellevik, O. (2002) *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Herlofson, K. og Hagestad, G.O. (2009) "God relasjon? Det spørres hvem som spørres." *Samfunnsspeilet.*
- Hjeltnes, G. (1987) *Hverdagsliv i krig.* Oslo: Aschehoug.
- Jennings, M.K. og Niemi, R.G. (1968) "The transmission of political values from parent to child." *American political science review.*
- Karlsen, E.L. (1998) "Et barn kan ikke være født skyldig." Intervju med NS-barnet Ole Wilhelm Klüwer. *Psykisk helse* nr. 2.
- Kjelstadli, K. (1992) *Fortida er ikke hva den en gang var.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvello, Ø. (2006) *Barns og unges vennskap: Empiri- og teorigjennomgang.* Doktoravhandling. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU.
- Klüwer, O.W. (1998) "Veien ut av utryggheten." *Aftenposten* 4.4.
- Lamb, M.E. og Lewis, C. (2004) "The development and significance of father-child relationships in two-parent families." I M.E.Lamb (op.cit.)
- Larsen, S.U. (1972) *Spørreundersøkelse blant tidligere NS-medlemmer.* UiB. Upublisert.
- Larsen, S.U. (1998) "The settlement with Quisling and his followers in Norway." I S.U. Larsen (red.) *Modern Europe after fascism.* New York: Boulder.
- Lavik, N.J. og Sveaas, N. (2005) *Politisk psykologi.* Oslo: Pax.
- Lüscher, K. og Pillemer, K. (1998) "Intergenerational ambivalence. A new approach to the study of parent-child relations in later life." *Journal of marriage and the family.*
- Maccoby, E.E. (1992) "The role of parents in the socialization of children: An historical overview." *Developmental psychology.*
- Maio, G.R., F.D. Fincham og E.J. Lycett (2000) "Attitudinal ambivalence toward parents and attachment style." *Personality and social psychology bulletin.*
- Major, E. (1996) *War trauma in a transgenerational perspective.* Doktoravhandling. Institutt for psykiatri, Universitetet i Oslo.
- Martin, J. (2001) "The authoritarian personality, 50 years later: What lessons are there for political psychology?" *Political psychology.*
- Nickell, A.D., C.J. Waudby og T.J. Trull (2002) Attachment, parental bonding and borderline personality disorder features in young adults. *Journal of personality disorders.*
- Ortiz, L.P.A. og Farrell, M.P. (1993) "Father's unemployment and adolescent's self-

- concept.” *Adolescence*.
- Parker, G., H. Tupling og L.B. Brown (1979) ”A parental bonding instrument.” *British journal of medical psychology*.
- Parker, G. (1990) ”The parental bonding instrument. A decade of research.” *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*.
- Pleck, J.H. og Masciadrelli, B.P (2004) ”Paternal involvement by US residential fathers: Levels, sources and consequences.” I M.E.Lamb (op.cit.)
- Raaheim, A. (2002) *Sosialpsykologi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ringdal, K. (2001) *Enhet og mangfold : samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Scheffel-Baars, G. (1998) ”My contra-program: a response to my father.” I J.Kestenberg (red.) *Children surviving persecution: An international study of trauma and healing*. Westport, CT: Greenwood.
- Smith, P.K. (2003) ”Play and peer relations.” I A.Slater og G.Bremner (op.cit).
- Tedin, K. (1974) ”The influence of parents on the political attitudes of adolescents.” *American political science review*.
- Trice, A. D. (2002) ”First semester college students’ e-mail to parents: frequency and content related to parenting style.” *College student journal*.
- Willson, A.E., K.M.Shuey og G.H.Elder (2003) ”Ambivalence in the relationship of adult children to aging parents and in-laws.” *Journal of marriage and the family*.
- Øvsthus, G. (1976) ” Dom og oppreisning. Tidligere NS-medlemmers organiserte forsøk på å oppnå rehabilitering.” I R. Danielsen og S.U.Larsen (red.) *Fra ide til dom. Noen trekk fra utviklingen av Nasjonal Samling*. Oslo: Universitetsforlaget.

¹ Ifølge Parker (1990:281) er det nettopp den subjektive opplevelsen (*perceived parental characteristics*) som med størst sannsynlighet vil påvirke den enkeltes utvikling. Det viser seg forøvrig å være klar sammenheng mellom svarene i PBI-testen og den spurtes faktiske oppveksterfaringer (op.cit.).

³ Baumrind (1971) har likevel påpekt at en og samme foreldrestil kan påvirke forskjellige barn på forskjellige måter. Sitert i Bunkholdt (1994:223).

⁴ Det nederlandske NS-barnet Gonda Scheffel-Baars (Scheffel-Baars 1998) har skildret sin egen holdning til faren som et ”motprogram” (contra program).

⁶ ”Vennetreff for NS-barn”, som arrangerte samlinger for NS-barn.

⁷ Se for eksempel *Dagsavisen* 15.3.00 og 17.3.00.

⁸ Det viste det seg at 48% av de som ble rekruttert via nettverket noe oftere enn de øvrige hadde en farsrelasjon av typen ”Optimal Bonding”. Det samme gjaldt 32% av de selvrekrutterte.

⁹ Svarprosenten var ca.45.

¹⁰ Den eneste åpenbare forskjellen gjelder aldersfordelingen. NS-barna har større aldersspredning og noe høyere gjennomsnittsalder enn Majors utvalg. Begge utvalgene har ellers jevn kjønnsbalanse, samt en overrepresentasjon av høyt utdannede og personer bosatt på Østlandet.

¹¹ Det viste seg likevel at de som fordømte fars valg under krigen hadde signifikant (.01-nivå) flere stressymptomer enn de øvrige NS-barna. Ambivalens i forhold til foreldre øker generelt ens risiko for psykiske plager (Bornstein og O'Neill 1992).